

Jono Šliūpo filosofinės kūrybos recepcija

Mokslų Akademijos Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto mokslinė bendradarbė *Grazina Ona Pranckietytė* 1991 m. gegužės 21 d. minėtame institute apgynė filosofijos kandidato disertaciją "Jono Šliūpo filosofinė kūryba", tuo apibendrinama kelerių metų savo tyrimus.

XIX a. pabaigos – XX a. pradžios Lietuvos filosofinio palikimo tyrimai yra palyginti negausūs ir fragmentiški. O tokiems tyrimams užsimojusio mokslininko laukia daugybė filosofinio, tekstologinio, lingvistinio bei metodologinio pobūdžio sunkumų. Jį užgriūva gausa rašytinių ir spausdintinių šaltinių, kuriuose tik atskirais lopinėliais pasitaiko į filosofinius apibendrinimus pretenduojančių svarstymų, be to, dažnai eklektiškai margų, prieštaringų. Oficialių oponentų (profesoriaus *J. Mureikos* ir filosofijos mokslų kandidato *J. Balčiaus*) bei disertacijos vadovo profesoriaus *R. Plečkaičio* vertinimu, disertacijos autorė sėkmingai įveikė šiuos sunkumus, kruopčiai ir įtikinamai rekonstravo bei reljefiškai apibūdino ne tik J. Šliūpo filosofines pažiūras, bet ir nupiešė plačią to meto intelektualinę panoramą.

Disertaciją sudaro įvadas, keturi skyriai bei išvados. Pirmame skyriuje – "J. Šliūpo filosofinių pažiūrų formavimosi istorinės-politinės bei teisinės prielaidos" – aptariamos idėjinės įtakos, veikusios J. Šliūpo mąstymą: biuchneriškasis materializmas, pozityvizmas, utilitarizmo, evolucionizmo bei krikščioniškojo socializmo etinės koncepcijos, taip pat etinio socializmo bei "katedros socializmo" ir marksizmo atskiros idėjos. Autorė aprašo J. Šliūpo filosofinę evoliuciją, išskirdama tris jo kūrybos bei veiklos tarpsnius: 1) triušą Lietuvos nacionalinio sąjūdžio labui; 2) darbą Amerikoje; 3) veiklą Lietuvos nepriklausomybės periodu. Ypač reikšmingu Lietuvos kultūros idėjinei diferenciacijai autorė laiko J. Šliūpo veikimą iki susikuriant Lietuvos Respublikai.

Antrasis skyrius – "Bendrosios filosofinės J. Šliūpo pažiūros" – skirtas aptarti Šliūpo ontologinėms bei gnoseologinėms nuostatoms.

J. Šliūpas kompiliavo, vertė bei studijavo gana margo spektro literatūrą, atstovaujančią įvairioms filosofinėms pakraipoms. Tačiau, disertacijos autorės nuomone, jis laikytinas ryškiausiu to meto Lietuvos filosofijos materialistinės krypties atstovu. Šių nuostatų J. Šliūpas niekuomet nekeitė, nors pasinėręs daugiausia į socialinės praktikos bei teorijos problematiką, jų plačiau neišplėtojo. Gana eskiziškai jis yra svarstęs pasaulio, gyvybės, žmogaus.

sąmonės problemas, neretai linkdamas į natūralizmą, scientizmą, siekdamas religinį pasaulėvaizdį kritikuojančių apibendrinimų. Gnoseologinė J. Šliūpo orientacija gali būti, anot autorės, rekonstruota tik dar fragmentiškesniais bruožais, liudijančiais jo polinkį į sensualizmą bei empirizmą.

Trečias skyrius – "Socialinė problematika J. Šliūpo darbuose" – skiriamas aptarti J. Šliūpo socialinių pažiūrų struktūrai, evoliucijai, pobūdžiui. Autorė apibūdina J. Šliūpą kaip praktinio veikimo žmogų, mažai besirūpinantį dėstomos medžiagos conceptualiniu išbaigtumu bei griežtumu. Todėl jis labiausiai koncentravosi ties visuomenės pažangos raidos, jos kitimo ir keitimo teorijomis, ateities visuomenės modeliais. Įtakingiausiais visuomenės raidos veiksniais J. Šliūpas laikė mokslą ir dorovę, kliūtimis – religiją, karus, o vėlyvuju periodu – revoliucijas ir klasių kovą. G. O. Pranckietytė įtikinamai parodo idėjinį lūžį, įvykusį dėl 1905 m. revoliucijos J. Šliūpo socialinėje filosofijoje, kai jis iki tol puoselėtą marksistinę tobulos visuomenės viziją atmeta ir persiorientuoja į liaudininkų propaguotos visuomenės koncepcijos kryptį.

Autorė J. Šliūpą laiko vienu ryškiausių tuometinės laisvamųjų sąjūdžio ideologų, jų propaguojamų socialinių projektų kūrėju ir populiarintoju.

Disertantės nuomone, iškiliausių idėjų J. Šliūpas yra išsakęs svarstydamas etines problemas. Šie klausimai aptariami ketvirtajame disertacijos skyriuje – "J. Šliūpo etinė koncepcija".

J. Šliūpas plėtojo Lietuvoje novatorišką laisvamaniškosios etikos "prigimtinės moralybės" koncepciją, paremtą teisių ir pareigų vienybės principu. Jo etinė koncepcija aprėpė daug problemų (moralės kilmės, elgesio normų, laimės, auklėjimo, katalikiškos moralės kritikos), pasižymėjo natūralistine moralės kilmės versija, taikė utilitaristinės dorovingo elgesio bei laimės kriterijus, moralę laikė istoriniu reiškiniu, kurį daugiausia lėmė mokslinis žinijimas.

G. O. Pranckietytė aptaria J. Šliūpo plėtotos etikos teorijos konsekvencijas – dorovinio auklėjimo koncepciją bei krikščioniškosios etikos kritiką.

G. O. Pranckietytės tyrimai Lietuvos filosofijos istorijon grąžino iš užmaršties ryškia, įvairialypę ir reikšmingą filosofinę kūrybą asmens, neįtikusio klerikalams dėl savo laisvamanybės ir tarybiniais ideologams dėl tautiškuo, bet didžiai nusipelnusio mūsų atminties.